Prof. Dr. Hakkı Önkal'a

ARMAĞAN

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL'a ARMAĞAN
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Yayına Hazırlayan : Yrd. Doç. Dr. Şenay ÖZGÜR YILDIZ

Yayın No : 09.0000.0000.000/BY.013.008.662
ISBN : 978-975-441-394-6
1. Baskı

İsteme Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Esenyalı Mah. 108/2 Sok. No: 20 35140 Karabağlar / İZMİR
Tel: (232) 285 29 32 Fax: (232) 224 18 90
e-posta : ilahiyat@deu.edu.tr

Bu kitap Prof. Dr. Hakkı ÖNKAL'a Armağan kitabı için hazırlanmış makalelerden oluşmaktadır.

Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
Basım Tarihi : 11 Nisan 2013
Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Sağlık Yerleşkesi Mithatpaşa Cad. No: 1606 Balçova 35340 İzmir
Tel : 0(232) 412 33 40 - Fax : 0(232) 412 33 39

© Tüm Hakları Saklıdır.

BİRGİ'DEKİ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMA DURUMLARI HAKKINDA

OBSERVATIONS ON PRESERVATION STATE OF TANGIBLE CULTURE HERITAGE IN BİRGİ

Şakir ÇAKMAK*

Özet

Aydınoğulları Beyliği'ne uzun süre başkentlik yapan Birgi, hem bu dönemde hem de Osmanlı döneminde yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Arşiv belgelerinden, kentin günümüzde mevcut yapıların yanı sıra çok sayıda cami, medrese, han, hamam vb. yapıyla donatıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapıların büyük bölümü günümüze ulaşamamıştır. Günümüze gelebilen yapılar da –bir kaçı dışında- ne yazık ki bakımsız ve harap durumdadır. Ancak son yıllarda gerek anıtsal yapıların gerekse sivil mimarlık örneklerinin korunarak yaşatılmasına ilişkin umut verici gelişmeler söz konusudur.

Abstract

Birgi enjoyed intensive public works when it was the capital of the Aydinoglu Emirate and also afterwards during the Ottoman Period. According to archival documents, there were many mosques, madrasas, khans, hammams etc. in addition to what is survived today. Most of those building could not survive and they are in poor condition except few. But in the recent years ther has been promising developments for the protection of the monumental buildings and also examples of the civil architecture.

Bozdağ'ın (Tmolos) güney yamaçlarında yer alan Birgi, günümüzde İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı bir belde durumundadır. M.Ö. 3. binden itibaren iskan gören yörede özellikle Ortaçağda önem kazandığı bilinen Birgi, 14. yüzyıl başında Aydınoğulları Beyliği'nin egemenliğine girmiş ve uzun süre bu beyliğe başkentlik yapmıştır[1]. Bugün çok sayıda anıtsal yapı ve sivil mimarlık örneğinden oluşan dokusuyla adeta bir müze-kent niteliğindedir. Bu özelliği, Birgi'yi haklı olarak dünya kenti olmaya aday bir kent konumuna getirmiştir.

Kentin doğusunda, kent merkezi ile Sasalı Mahallesi arasında yer alan ve halk arasında Asartepe adıyla bilinen *iç kale*, bugün bazı sur parçaları dışında herhangi bir kalıntı içermese de, Birgi'yi 1333 yılında ziyaret eden Arap gezgin İbn

*Yard.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü - İZMİR

[1] Birgi ve yöre tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. V. Sevin, "Batı Anadolu'nun Antik Bir Kenti Hypaipa Üzerine Bir Araştırma", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/29, İstanbul 1974, s. 41-53; H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 1-29; M. Kiel, "Birgi: Batı Anadolu'da Eski Bir Türk Kültür Merkezi", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, (Ed. R.H. Ünal), Ankara 2001, s. 3-54; B. Darkot, Birgi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, s. 190; B.G. Yavuz, *Birgi, Coğrafyası, Halk Bilgisi, Tarihçesi, Tarihi Yerleri*, İzmir 2005.

Batuta'nın ayrıntılı bir şekilde tanımladığı sarayın bulunduğu alan olmalıdır[2]. Bu alanda yapılacak kazı çalışmaları, iç kaledeki yapılar hakkında bilgi edinmemizi sağlayacağı gibi Birgi'nin turizm potansiyeline de ciddi bir ivme kazandıracaktır.

Kentte günümüze ulaşabilmiş 4 cami ve 1 mescid bulunmaktadır. Birgi Deresi'nin doğusunda, küçük bir meydan üzerinde yer alan *Ulu Cami*, Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinden öykünen plan özelliklerinin yanı sıra kentsel dokunun nasıl şekillendiği konusunda fikir vermesi bakımından da önemlidir[3]. Batısındaki Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi (1333-34), güneyindeki Şah Sultan Türbesi (1310), doğusundaki İmam Birgivi Medresesi (16.yy) ve kuzeydoğusundaki Çarşı Hamamı (15.yy) ile birlikte ciddi bir dokunun parçası olan yapı, 712/1312-1313 yılında *Aydınoğlu Mehmed Bey* tarafından inşa ettirilmiştir. Kıble duvarına dik uzanan 5 sahınlı bir harim ve güneybatı köşesindeki minareden oluşmaktadır. Yapıya biri kuzeyde, diğeri doğuda yer alan iki açıklıktan girilmektedir (Res. 1). Mihrap önü bir kubbeyle, diğer kısımlar ahşap tavanla örtülüdür. Örtü, devşirme başlıklara sahip devşirme sütunlarla taşınmaktadır. Doğu cephesinin alt kesimi moloz taşlarla, üst kesimi ise kesme taş ve mermer bloklarla kaplanmıştır. Batı cephesi moloz taşlarla, güney cephesi mermer bloklarla kaplıdır. Yapı, çini mozaik, sırlı tuğla ve ahşap süslemeleri ile de dikkat çekicidir. Kündekari teknikli minberi 722/1322 yılında *Muzaffereddin bin Abdülvahid bin Süleyman* adlı bir usta tarafından yapılmıştır. Zengin geometrik ve bitkisel süslemeler içeren çini mozaik mihrabı, ahşap minberi gibi Anadolu Selçuklu dönemi mimari süslemesinin izlerini taşımaktadır (Res. 2). Güneybatı köşesindeki minaresinin gövdesinde yer alan çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler de dikkat çekicidir. Beyliği temsil eden simgesel anlamının yanı sıra mimari ve süsleme özellikleri bakımından da önemli bir yapı niteliği taşıyan Ulu Cami, bugün hatalı onarımlar nedeniyle niteliği ile bağdaşmayan bir görünüme sahiptir. 2007 yılı onarımında gerçekleştirilen kötü derzler, yapının görsel algısını olumsuz yönde etkilemektedir. 2012 yılı başında rölöve-restitüsyon ve restorasyon projesi ihalesi gerçekleştirilen yapının özgün niteliklerine kavuşmasını sağlayacak restorasyon çalışmaları, dünya kenti adayı Birgi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kentin güneybatısında, Kurt Gazi Mahallesi'nde yer alan *Güdük Minare Mescidi*, Birgi'de Aydınoğulları Beyliği döneminden günümüze gelebilen bir diğer önemli ibadet yapısıdır[4]. Yapıyı 1960'lı yıllarda inceleyen F. İlter tarafından malzeme ve alçı mihrap gibi erken döneme işaret olabilecek verilerden hareketle

---

[2] Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kiel, *a.g.e.*, s. 11-12.

[3] Ulu Cami hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. R. H. Ünal, "Ulu Cami", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, (Ed. R. H. Ünal), Ankara 2001, s. 59-79; H. Önkal, "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülahazalar", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, III, Ankara 1995, s.31-36; S. Kalfazade Ertuğrul, *Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi*, (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995, s.40-61.

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. F. İlter, "Birgi Güdük Minare Camisi", *Anadolu (Anatolia)*, XIII, Ankara 1969, s. 77-81; R. H. Ünal, *a.g.e.*, s. 80-81.

14. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen mescid, kuzey-güney doğrultuda eğimli bir arazi üzerine moloz taşlarla inşa edilmiştir. Güney ve batı duvarları tamamen, doğu duvarı kısmen yıkık durumda olan yapının bir kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Res. 3). Kuzey cephesinin batı ucunda, beş kenarlı bir kürsü üzerinde yükselen silindirik gövdeli bir minaresi vardır. 2012 yılı başında Ulu Cami ile birlikte rölöve-restitüsyon ve restorasyon projesi ihalesi gerçekleştirilen Güdük Minare Mescidi'nin ihyasına yönelik bu girişim, Birgi açısından umut verici bir gelişmedir.

Kentin güneyinde, Birgi deresinin batısında yer alan Derviş Ağa Camii ile Sarı Bey Mahallesi'nde yer alan Karaoğlu Camii, son yıllarda gerçekleştirilen onarımlar sayesinde günümüzde iyi durumdadırlar. *Derviş Ağa Camii* kubbeyle örtülü kare planlı bir harim, kuzeyindeki son cemaat yeri ve batı cephesinin kuzey köşesindeki minareden oluşmaktadır (Res. 4). Kitabesinden 1074/1663-64 yılında Derviş Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılan yapının 9 Şevval 1074/5 Mayıs 1664 tarihli bir vakfiyesi vardır[5]. Yapı, kadınlar mahfili tavanında ahşap ve kalem işi, kuzey duvarında ise kalem işi süslemeler içermektedir. Mihrabı, çeyrek küre şekilli kavsara ile örtülü yarım daire bir niş şeklindedir. Kavsara köşeliklerinde birer gülbezek yer alır. Mihrap çerçevesinde birer gömme sütuna yer verilmiştir.

Karaoğlu Camii, kubbeyle örtülü kare planlı bir harim, kuzeyindeki üç birimli son cemaat yeri ve kuzeybatı köşesindeki minareden oluşmaktadır. Güney ve batı duvarları kabayonu taş ve tuğlalarla, doğu duvarı ise moloz taş ve tuğlalarla inşa edilmiştir. İnşa kitabesi bulunmamasına karşın 27 Recep 1196/8 Temmuz 1782 tarihli bir vakfiyesi vardır. Vakıf kayıtlarından avlunun batı kanadında yedi hücreli bir medresesi bulunduğu anlaşılsa da günümüze ulaşamamıştır[6]. Yapının kuzeyinde altı destekle taşınan kubbeyle örtülü bir şadırvan bulunmaktadır. Ayrıca batısında çok sayıda mezar taşı bulunan bir hazire yer almaktadır[7]. Kıble duvarının ortasında yer alan mihrap alçıdandır. Alt kesimi yarım daire, üst kesimi beş kenarlı olan mihrap nişi iki kademeli bir kavsarayla örtülüdür. Kavsaranın alt kesimi mukarnaslı, üst kesimi çeyrek küre şekillidir. Kapı ve pencere kanatları ile kadınlar mahfili tavanındaki ahşap süslemelerinin yanı sıra minber ve vaiz kürsüsündeki barok karakterli taş süslemeleriyle dikkat çeken bir yapıdır.

Birgi Kent merkezindeki 4 caminin yanı sıra kentin doğusunda, Sasalı Mahallesi'nde, günümüze kısmen sağlam olarak ulaşabilmiş bir de mescid bulunmaktadır. Tarafımızdan *Sasalı Mescidi* olarak adlandırılan yapı, kare planlı bir harim ve kuzeyindeki son cemaat yerinden oluşmaktadır (Res. 5). Düz ahşap

---

[5] Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Kuyulu, "Derviş Ağa Camii", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, (Ed. R.H. Ünal), Ankara 2001, s. 82-90.

[6] Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *ay.es.*, s. 91-98.

[7] Haziredeki mezar taşları hakkında bilgi için bkz. H. Önkal, "Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar taşları", *Prof.Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s.129-137.

tavanla örtülü yapının inşa kitabesi yoktur. Mimari özelliklerinden hareketle 18-19. yüzyıllara ait olduğunu düşündüğümüz yapının ayakta kalmasını sağlayacak önlemler alınması ve restorasyonu yapılarak yaşatılması gerekmektedir.

Birgi'de günümüze ulaşabilen 3 medrese vardır. Adeta Birgi ile özdeşleşen bir şahsiyet olan İmam Birgivi'nin adıyla anılan *İmam Birgivi Medresesi*, Ulu Cami'nin doğusunda yer almaktadır. 1571 tarihli vakfiyesine göre, Ataullah Efendi tarafından inşa ettirilmiş ve müderrisliğine Birgivi Mehmed Efendi atanmıştır[8]. Moloz taşlarla inşa edilen yapı, üç birimli bir revak ile revakın gerisine ve iki yanına yerleştirilmiş toplam yedi öğrenci hücresinden oluşmaktadır. Tüm hücreler kare planlıdır ve birer haç tonozla örtülüdür. Revak birimleri ise kubbeyle örtülmüştür. Yakın bir tarihte restorasyonu gerçekleştirilen yapı, bugün el sanatları üretim merkezi olarak kullanılmaktadır.

Kentin kuzeyinde, İmam Birgivi Caddesi'nde yer alan ve kent surlarına dayalı olarak inşa edilen *Kale Medresesi*, bugün itibariyle kare planlı haç tonozla örtülü üç hücre ve dikdörtgen bir mekandan ibarettir (Res. 6). İmam Birgivi Caddesi'nin açılması sırasında surlarla birlikte medrese hücrelerinin bir bölümünün de yok edildiği anlaşılmaktadır. Moloz taşlarla inşa edilen yapının hücrelerinde çeşitli sayılarda ocak ve nişlere yer verilmiştir. İnşa kitabesi bulunmayan yapı, plan ve malzeme özelliklerinden hareketle 16. ya da 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir[9]. Kentin kuzeye doğru genişlediği sürecin önemli göstergelerinden biri olan yapının korunarak yaşatılması Birgi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kentteki bir diğer medrese, Dernek Mahallesi'nde Fatih İbrahim Bey Caddesi ile Okul Sokak'ın kesiştiği köşede, Şeyh Muhiddin Hamamı'nın karşısında yer alan *Derviş Ağa Darülhadisi*'dir. Çukur Medrese adı ile de bilinen yapı, moloz taş ve tuğla kırıkları ile inşa edilmiştir (Res. 7). Kare planlı bir avlunun güney ve batı kenarlarına L şeklinde yerleştirilmiş yedi öğrenci hücresi, bir dershane mekanı ve bu mekanların önünde yer alan sundurma şekilli bir revaktan oluşmaktadır[10]. Öğrenci hücreleri ve dershane mekanı birer kubbe ile örtülüdür. Dershane mekanının güney köşesinde mukarnaslı kavsaraya sahip bir mihrap bulunmaktadır. Avlunun kuzeyinde yer alan giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabeden *Derviş Ağa* tarafından 1068/1657-1658 yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. 2011 yılında restorasyonuna başlanan yapının, kuzeyinde yer alan Şeyh Muhiddin Hamamı ile birlikte kültürel amaçla kullanılması planlanmaktadır.

Birgi'de mevcut anıtsal yapılar arasında 2 türbe bulunmaktadır. Ulu Cami'nin batısında yer alan *Mehmed Bey Türbesi*, hanedan türbesi olması

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Demiralp, "İmam Birgivi Darülhadisi", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları*, (Ed. R.H. Ünal), Ankara 2001, s. 104-108.
[9] Ayrıntılı bilgi için bkz. *ay.es.*, s. 99-103.
[10] Ayrıntılı bilgi için bkz. *ay.es.*, s. 109-113.

bakımından simgesel anlamı büyük bir yapıdır. Türbede Aydınoğlu Mehmed Bey ile oğulları Bahadır, Umur ve İsa beylere ait dört mezar bulunmaktadır. Kitabesine göre, Aydınoğlu Mehmed Bey için 734/1334 yılında inşa ettirilen yapı, kubbeyle örtülü kare planlı bir gövdeye sahiptir. Beden duvarları devşirme mermer bloklarla, kubbesi ise tuğlalarla inşa edilmiştir. Pencere köşelikleri, kubbe eteği, kubbe iç yüzeyi ve kubbe göbeğinde, çini mozaik ve sırlı tuğla süslemeler vardır[11].

Ulu Cami'nin güneydoğusunda yer alan *Şah Sultan Türbesi*, kubbeyle örtülü altıgen gövdeli bir yapıdır[12] (Res. 8). Moloz taş ve tuğlalarla inşa edilen yapıya güneyde yer alan cepheden taşıntılı taçkapıdan girilmektedir. Taçkapısındaki kitabesine göre, *Hatuniye binti Aydın* için 710/1310 yılında inşa edilmiştir. Kentin en önemli noktalarından birinde yer alan bu önemli yapı, ne yazık ki uzun bir süre önce geçirdiği kötü bir onarımın izleriyle yaşamaktadır. Özgünüyle bağdaşmayan çimento harçlı derzleri, yapıyı görsel açıdan olumsuz yönde etkilemektedir. Yapının acilen özgün niteliklerine kavuşturulması gerekmektedir.

Hamamlar, Türk kentlerinin vazgeçilmez kamu yapılarıdır. Birgi'de de çok sayıda kamu yapısı arasında, günümüze ulaşabilmiş 3 hamam örneği bulunmaktadır. Ulu Cami ile aynı meydanı paylaşan yapılardan biri olan *Çarşı Hamamı*, enine dikdörtgen planlı bir ılıklık, kare planlı bir tıraşlık ve kare planlı iki sıcaklık biriminden oluşmaktadır[13]. Moloz taşlarla inşa edilen yapının soyunmalık mekanı günümüze ulaşamamıştır. İnşa kitabesi bulunmayan yapı, plan özelliklerinden hareketle 15. yüzyıla tarihlenebilmektedir. Ulu Cami, İmam Birgivi Medresesi ve Şah Sultan Türbesi ile birlikte kentin en önemli meydanını paylaşan, ancak çevresindeki olumsuz ekler nedeniyle algılanması güç olan hamamın bir an önce restorasyon kapsamına alınması gerekmektedir.

Kent merkezi ile Sasalı Mahallesi arasında yer alan ve bir dönem yağhane olarak kullanıldığı bilinen *Sasalı Hamamı*, moloz taş ve tuğlalarla inşa edilmiş özenli bir yapıdır[14]. Bugün metruk durumda olan yapının soyunmalık mekanı günümüze ulaşamamıştır. Aralık, ılıklık ve sıcaklık mekanlarıyla su deposu ayakta olmakla birlikte, mekanları ayıran duvarlar önemli ölçüde tahrip olmuştur (Res. 9). İnşa kitabesi ya da fikir verecek herhangi bir belge olmamasına karşın, plan ve malzeme özelliklerinden hareketle 15. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkündür. Yapının restitüsyonuna yönelik kazı ve temizlik çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve ayakta kalmasını sağlayacak önlemlerle yaşatılması gerekmektedir.

---

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Daş, "Aydınoğlu Mehmed Bey Türbesi", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları,* (Ed. R.H. Ünal), Ankara 2001, s. 115-123.

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. *ay.es.*, s.124-126.

[13] Ş. Çakmak, "Çarşı Hamamı", *Birgi, Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları,* (Ed. R.H. Ünal), Ankara 2001, s. 127-131.

[14] Ayrıntılı bilgi için bkz., *ay.es.*, s.132-134.

Birgi'de yer alan bir diğer hamam, Saray Bey Mahallesi'nde Fatih Mehmet Bey Caddesi ile Birgi Deresi arasındaki Okul Sokak üzerinde, Derviş Ağa Darülhadisi'nin karşısındaki *Şeyh Muhiddin Hamamı*'dır. Önceleri Derviş Ağa Külliyesi'ni meydana getiren yapılardan biri olarak değerlendirilen, ancak mimari özellikleri ve çeşitli belgelerden hareketle Şeyh Muhiddin Hamamı olduğu anlaşılan yapı, 15. yüzyıl sonu ya da 16. yüzyıl başına aittir. Moloz taşlarla inşa edilen yapının soyunmalık kısmı günümüze ulaşamamıştır. Aralık, ılıklık ve sıcaklık mekanı ile su deposu ayaktadır[15] (Res. 10). Yapıda 2011 yılında başlanan restorasyon çalışmalarına halen devam edilmektedir. Restorasyon sonrasında Derviş Ağa Darülhadisi ile birlikte kültürel amaçla kullanılması hedeflenmektedir.

Birgi'de yukarıda sıraladığımız çok sayıda cami, medrese, türbe ve hamamın yanı sıra, kule, kütüphane, mağaza ve çeşme türü yapılar da mevcuttur. Birgi Deresi yakınındaki park içinde yer alan moloz taşlarla inşa edilmiş *Küpuçuranlar (Pankuduz) Kulesi*, dairevi bir kaide üzerine oturan onikigen prizma gövdeli bir yapıdır. Yakın bir tarihte restorasyonu gerçekleştirilen yapı, bugün ticari işlevle kullanılmaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan yapının ortaçağa ait bir gözetleme kulesi olabileceği düşünülmektedir[16].

Küp Uçuranlar (Pankuduz) Kulesi'nin yaklaşık 50m. güneyinde yer alan *Kütüphane*, kubbeyle örtülü kare planlı bir yapıdır[17] (Res. 11). Doğu ve batı cephelerinde ikişer pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephesi sağır bırakılmıştır. Yapıya güney cephesinin batı ucundaki açıklıktan girilmektedir. Yapının kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Güney duvarı üzerinde bir mihrap nişi vardır. Kötü bir onarım geçiren yapı, günümüzde de kütüphane olarak kullanılmaktadır. Restitüsyonuna yönelik çalışmalar yapılarak özgün şekline kavuşturulması gerekmektedir.

Derviş Ağa Camii'nin yaklaşık 20m. güneybatısında yer alan ve halk arasında *Demirli Mağaza* adıyla anılan ticari yapı, beşik tonozla örtülü kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı bir kurguya sahiptir. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte mimari özelliklerinden 19. yüzyıl yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Yakın zamana kadar, üzeri kırma çatı ile örtülü metruk bir yapı durumundayken restorasyonu yapılarak el sanatları üretimine yönelik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Restorasyona yönelik kazı çalışmaları sırasında bir bodrum katı içerdiği anlaşılmıştır. Tonozunun üzeri kırma çatı ile kaplı iken restorasyonda tonoz belirgin bir şekilde bırakılmıştır.

Birgi'de günümüze gelebilmiş 10 çeşme bulunmaktadır. Birgi deresinin batısında, Derviş Ağa Camii'nin kuzeyinde yer alan ve halk arasında Koca Çeşme

[15] Ayrıntılı bilgi için bkz., *ay.es.*, s.135-140.
[16] Ayrıntılı bilgi için bkz. R. H. Ünal, *a.g.e.*, s.157-158.
[17] Bilgi için bkz. İ. Kuyulu, *a.g.e.*, s. 159-161.

adıyla da bilinen *Bıçakcızade Çeşmesi*, Birgi çeşmelerinin en güzel örneklerindendir. Kitabesine göre, 1222/1807-08 yılında, *Bıçakçı es-seyid Hacı Halil Ağa* tarafından yaptırılmıştır. Kent kimliğinin, mahalle ve yol dokularının en önemli göstergeleri arasında olan Birgi çeşmelerinin büyük bölümü ne yazık ki kötü durumdadır. Kent belleğinde önemli yer tutan bu yapıların korunması büyük önem taşımaktadır.

Kentin çeşitli kesimlerinde Birgi'nin su sistemine ilişkin bilgi edinmemizi sağlayan su kemeri kalıntıları bulunmaktadır. Hacıguz Sokak'ta yer alan su kemerinin bugün sadece bir sivri kemeri görülebilir durumdadır. Konutlar arasına sıkışmış durumdaki kemer, moloz taşlarla inşa edilmiştir. Kentin kuzeyinde, İmam Birgivi yolu üzerinde de bir başka su kemeri kalıntısı vardır (Res. 12). Kentin su sistemi hakkında fikir veren bu önemli yapıların konservasyonları yapılarak korunmaları gerekmektedir.

Birgi, anıtsal yapıları kadar -hatta belki de daha fazla- sivil mimarlık örnekleri ve iyi korunmuş dokusuyla dikkat çeken bir yerleşimdir. Kentte günümüzde, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli 100'ü aşkın sivil mimarlık örneği konut bulunmaktadır. Birgi evleri, zemin+1 katlı kurguları, zemin katlarında yer alan taşlık, mutfak, kiler, ahır gibi servis birimleri ve 1. katlarında yer alan yaşama mekanlarıyla geleneksel Osmanlı konut mimarisinin en güzel örnekleri arasındadır. Mütevazi konut örneklerinin yanı sıra Birgi ile adeta özdeşleşen Çakır Ağa ve Sandıkeminoğulları konakları ise mimari tasarımları ve zengin süslemeleri bakımından dikkat çeken yapılardır. 19. yüzyıl başlarında inşa edilen *Çakır Ağa Konağı*[18], 1990'lı yıllarda kapsamlı bir onarım geçirmesine karşın, özellikle ahşap aksamında meydana gelen bozulmalar nedeniyle yeniden onarıma muhtaç durumdadır. Rölöve-restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanan yapının restorasyonuna yakın bir tarihte başlanacaktır.

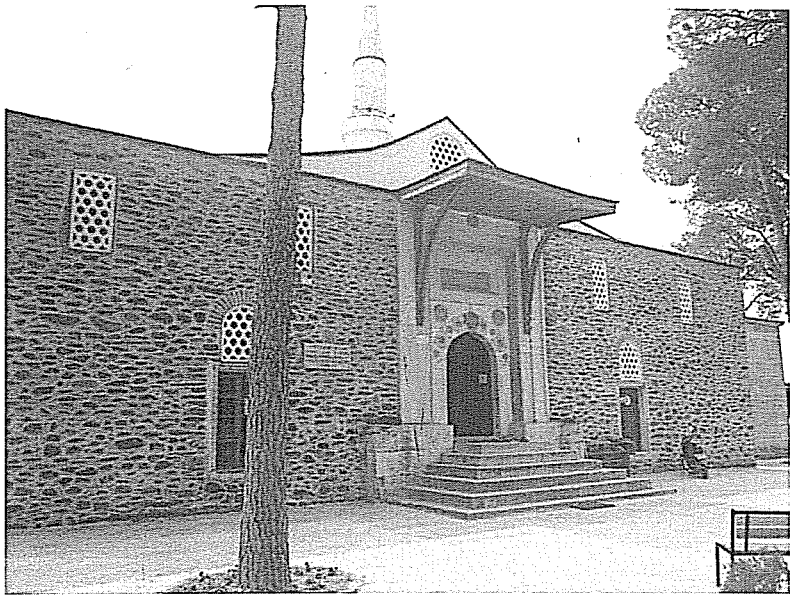
Kentteki bir diğer önemli konak, Çakır Ağa Konağı gibi 19. yüzyıl başında inşa edildiği kabul edilen Sandıkeminoğulları Konağı'dır. Ulu Cami'nin güneydoğusunda yer alan yapı, zemin+1 kattan oluşan iki katlı geleneksel kurgusundan ziyade süslemeleri ile dikkat çekmekteydi[19]. Ancak son yıllarda bakımsızlık nedeniyle hızla harap olan yapıda -bugün her ne kadar bir koruma çatısıyla ayakta tutulmaya çalışılsa da- mekan kurgusu ve zengin süslemelerden eser kalmamıştır. Bu güzel yapının yeniden ihyası Birgi açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, uzun yıllar Aydınoğulları Beyliğine başkentlik yapan Birgi, bazı olumsuz örneklere rağmen iyi korunmuş dokusu, geleneksel konutları ve

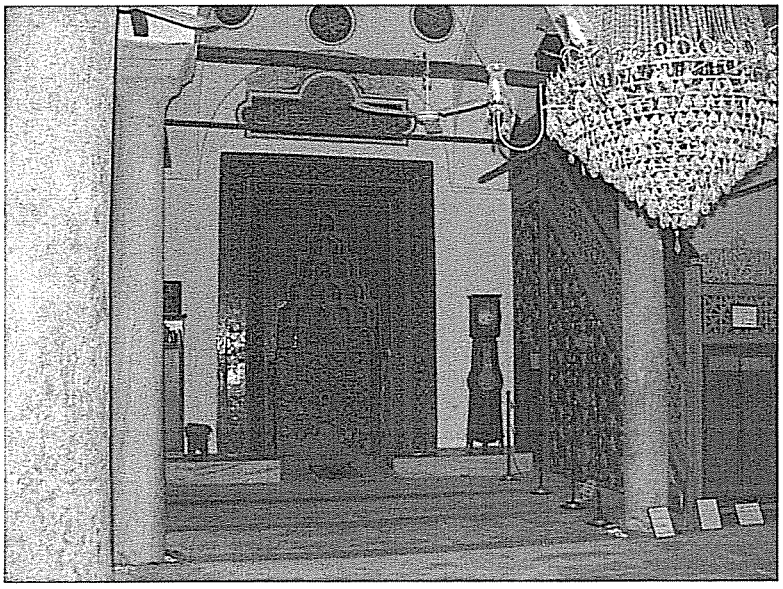
[18] Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Kuyulu, *a.g.e.*, s.141-152.

[19] Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Ekinci, *Bir Konağın Kurgusu: Anadolu Türk Evi Geleneğinde Birgi Örneği ve Sandıkoğlu Konağı*, İstanbul 2005; İ. Kuyulu, *ay.es.*, s. 153-155.

anıtsal yapılarıyla dikkat çeken "dünya kenti" olmaya aday bir yerleşimdir. Kentte son yıllarda başta yerel yönetim olmak üzere, İzmir Valiliği İl Özel İdaresi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İzmir Kalkınma Ajansı gibi kurumların katkı ve çabalarıyla umut verici gelişmeler yaşanmaktadır. Gerek sivil mimarlık örnekleri gerekse anıtsal yapılarda başlatılan koruma çalışmaları Birgi'nin dünya kenti olma yolunda hızla ilerlemesini sağlamaktadır.

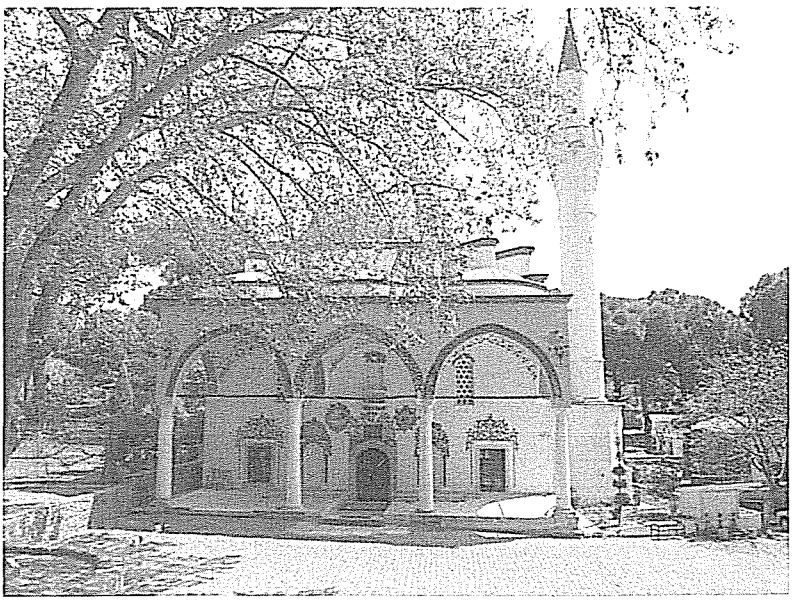
Res. 1- Ulu Cami. Kuzey Cephesi.

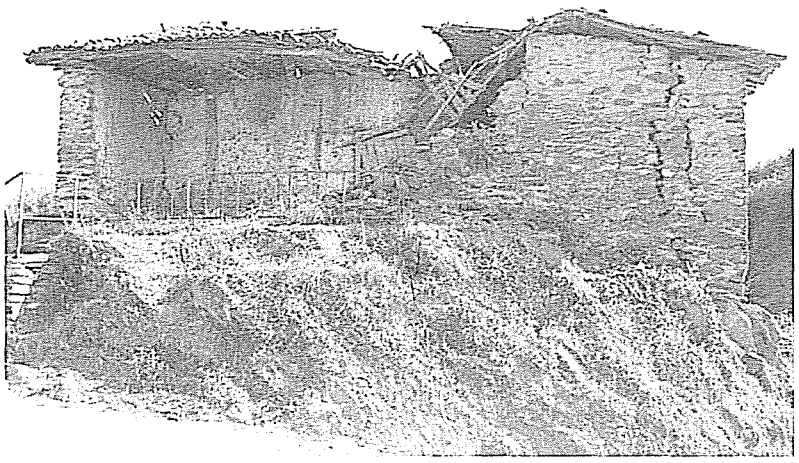
Res. 2- Ulu Cami. Harimden.

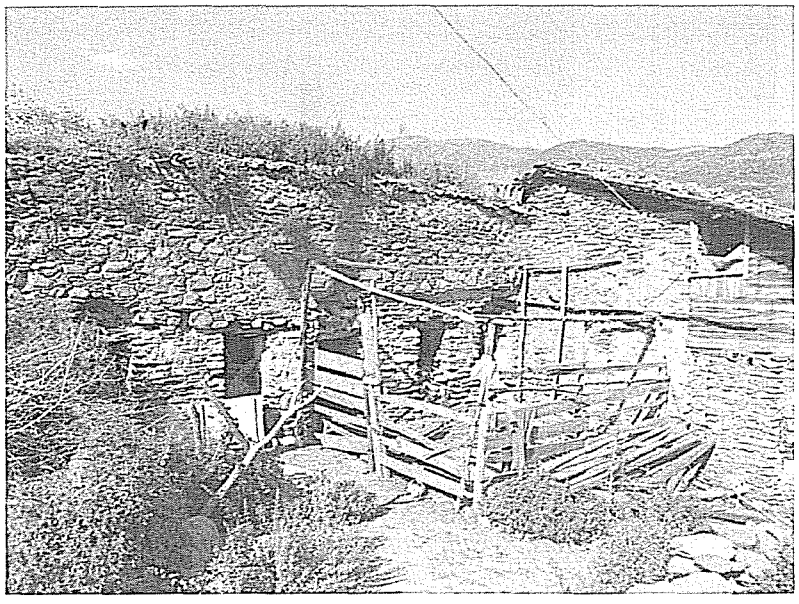
Res. 3- Güdük Minare. Güneyden genel görünüş.

Res. 4- Derviş Ağa Camii. Kuzeyden genel görünüş.

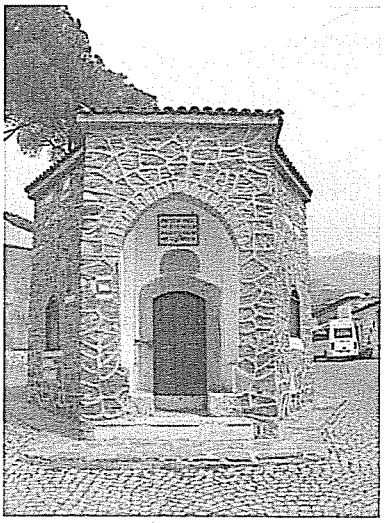
Res. 5-Sasalı Mescidi.

Res. 6-Kale Medresesi. Genel görünüş.

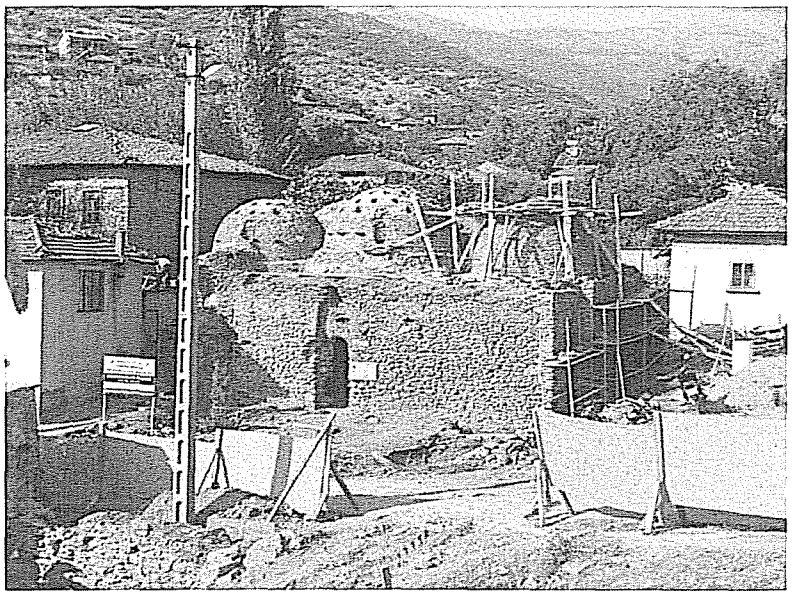
Res. 7- Derviş Ağa Darülhadisi. Genel görünüş.

Res. 8- Şah Sultan Türbesi. Güneyden genel görünüş.

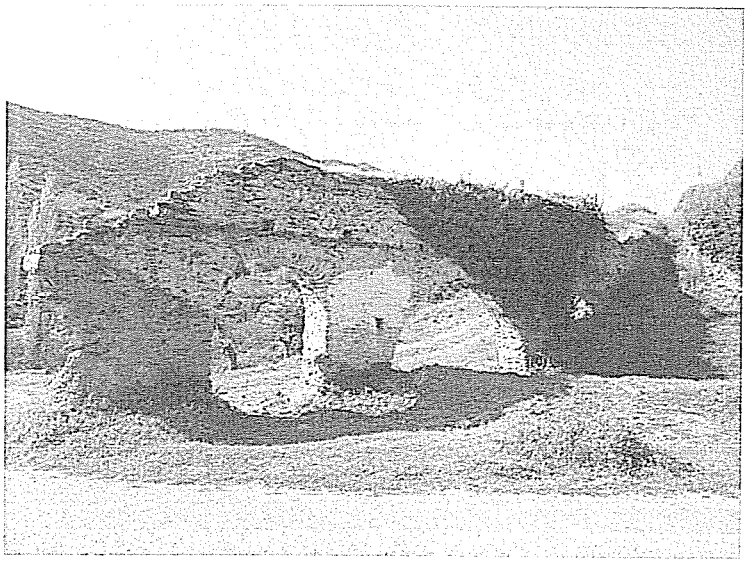
Res. 9- Sasalı Hamamı. Sıcalkıktan.

Res. 10- Şeyh Muhiddin Hamamı. Restorasyon çalışmaları sırasında.

Res. 11- Kütüphane. Genel görünüş.

Res. 12-İmam Birgivi yolu üzerindeki su kemeri.